

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació

850

MONESTIR DE
SANTES CREUS

850è aniversari del Monestir de Santes Creus

*Restauració
de les tombes reials*

la spada tallio l'erodine al suo chavallo 7
teli teli sproni 7 ufa della pressa 7 fuggi

DOSSIER DE PREMSA

Museu d'Història
de Catalunya

ÍNDEX

1. Actuacions 850è aniversari monestir Santes Creus.....	pàg. 3
1.1. Projecte de restauració de les tombes reials de Santes Creus	
1.2. Projecte d'il·luminació del transsepte	
1.3. Millora de l'acolliment del visitant i senyalització interpretativa	
2. La restauració de les tombes reials de Santes Creus.....	pàg. 5
2.1. Restauració escultòrica i pictòrica de les tombes reials	
2.1.1. Restauració del mausoleu de Pere el Gran	
2.1.2. Restauració del mausoleu de Jaume II i Blanca d'Anjou	
2.1.3. Restauració de la làpida de l'almirall Roger de Llúria	
2.1.4. Inscripcions funeràries	
2.1.5. Cronologia de la restauració de les tombes reials	
2.2. Recerca històrica i documental	
2.3. Planimetria 3D	
3. Descripció de les tombes reials de Santes Creus.....	pàg. 15
3.1. Mausoleu de Pere el Gran (+1285)	
3.2. Mausoleu de Jaume II el Just (+1327) i de Blanca d'Anjou (+1310)	
4. Història del monestir de Santes Creus.....	pàg. 16
5. Equip científic.....	pàg. 17

Comunicació i premsa

Totes les peticions d'informació i de materials sobre el projecte de restauració i sobre les seves diferents etapes s'han de fer a través de:

- Oficina de Comunicació i Premsa del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Telèfon: 933 162 732. Mail: premsa.cultura@gencat.cat
- Gabinet de premsa del Museu d'Història de Catalunya. Telèfon: 932 254 700. Mail: mhc.premsa@gencat.cat

També es podrà fer el seguiment dels treballs de restauració a través del web del Museu d'Història de Catalunya (<http://www.mhcat.cat>) i del web de patrimoni de la Generalitat (<http://www.patrimoni.gencat.cat>).

La restauració del panteó reial del monestir de Santes Creus, que és la principal iniciativa de revalorització del conjunt monàstic dut a terme per un equip multidisciplinari dirigit pel Museu d'Història de Catalunya, per encàrrec del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, ja ha finalitzat. Aquest projecte, que s'ha fet amb motiu de la celebració del 850è aniversari de la fundació del monestir de Santes Creus, l'any 1160, s'ha completat també amb la instal·lació d'una nova il·luminació als mausoleus i al transsepte, així com de les naus laterals de l'església, i la millora de la senyalització interpretativa. Totes aquestes iniciatives han de permetre accentuar l'alt valor patrimonial del monestir. Les tombes reials restaurades han estat les de Pere el Gran i Jaume II el Just i Blanca d'Anjou, així com les làpides commemoratives respectives i la làpida i tomba de l'almirall Roger de Llúria. Paral·lelament, s'ha dut a terme un estudi de les restes que s'hi han trobat, encara en procés, que permetran aprofundir en la biografia d'aquests monarques i en els rituals d'enterrament de l'època medieval.

La rehabilitació i dignificació del panteó reial de Santes Creus era necessari per resoldre les deficientes condicions de conservació en què es trobaven les seves estructures i elements ornamentals. Aquest fet era, per exemple, especialment manifest en el cas de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou, que presentava un preocupant estat de degradació.

El panteó reial de Santes Creus, concebut i planificat pel rei Jaume II el Just entre els anys 1291 i 1316 per tal d'acollir honoríficament les despulles del seu pare Pere el Gran, les seves pròpies així com les de la seva esposa, la reina Blanca d'Anjou, és l'únic monument funerari de reis de la Corona d'Aragó que ha arribat fins als nostres dies intacte. Es tracta també del primer monument funerari de Catalunya bastit en estil gòtic i, per tant, una obra cabdal del primer gòtic català.

El valor artístic i simbòlic excepcional del panteó reial ha fet concebre la seva restauració escultòrica com un projecte multidisciplinari amb l'objectiu no només de posar en valor la seva forta càrrega patrimonial i simbòlica, sinó de generar-ne un coneixement nou i més aprofundit. En aquest sentit, tot i que els estudis no han finalitzat, el mateix procés de restauració ha permès aportar noves dades sobre el procés constructiu i les tècniques decoratives emprades pels escultors i pintors que treballaren en el panteó reial.

Cal destacar la determinació sense cap mena de dubte que la rica policromia del templet de la tomba de Pere el Gran és l'original i que es manté quasi intacta des del 1307, data en que el pintor lleidatà, Arnau de la Torre, va finalitzar la decoració pictòrica. Pel que fa a la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou totes les dades indiquen que es tracta d'una obra inacabada, atès que no s'han localitzat traces de pintura contemporània. Fou al segle XVI quan, amb motiu d'una important reforma estructural de la tomba, es finalitzà l'obra, adequant-la, però, a l'estètica renaixentista.

El valor artístic i simbòlic excepcional del panteó reial ha fet concebre la seva restauració escultòrica com un projecte multidisciplinari

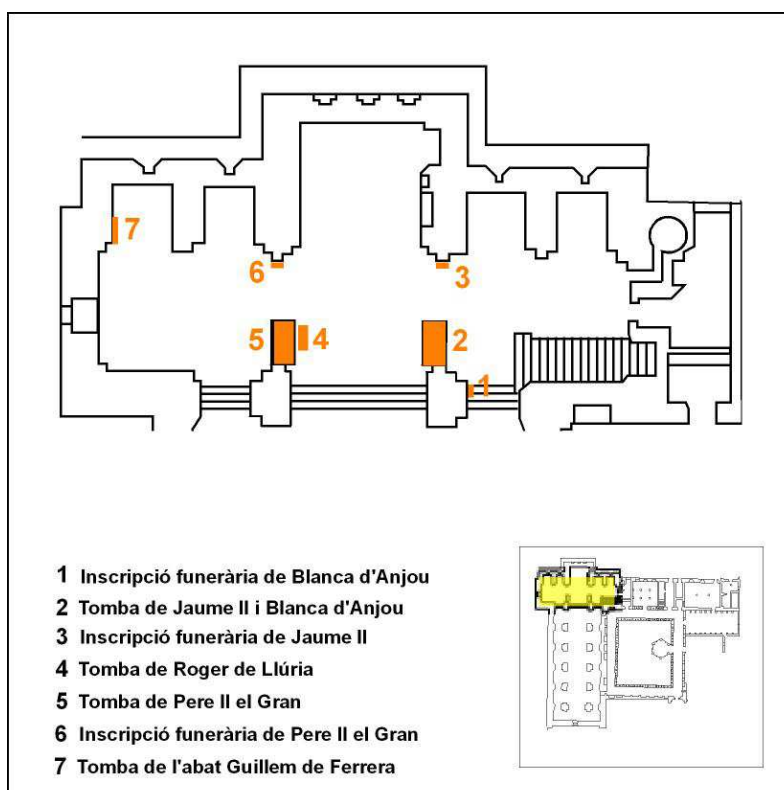
L'ús de les noves tecnologies, a banda de permetre un estudi aprofundit de les restes dels monarques (encara en procés), ha permès a través de la tècnica làser d'escaneig obtenir un aixecament virtual del transsepte i les respectives tombes reials en 3D, un material que

La rica policromia del templet de la tomba de Pere el Gran és l'original i es manté quasi intacta des del 1307

servirà per fer-ne difusió i poder explicar la construcció i l'estat original de la policromia de les tombes en una fase posterior del projecte.

La direcció del projecte és a càrrec del director del Museu d'Història de Catalunya, Agustí Alcoberro, i la direcció tècnica de la cap de l'Àrea de Gestió de Monuments del mateix Museu, Marina Miquel. Pel que fa a l'equip científic està format pels restauradors, sota la direcció de Javier Chillida, que han treballat de forma coordinada amb l'equip d'arqueologia, dirigit per Carme Subiranas, i un equip d'historiadors i documentalistes. Juntament amb ells ha tingut un paper important el Laboratori de Lasergrametria Arquitectònica de la Universitat de Valladolid que ha fet l'escaneig en 3D.

El monestir de Santes Creus, un dels conjunts monumentals d'època medieval de més entitat patrimonial del país, és gestionat pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació a través del Museu d'Història de Catalunya.

1. Actuacions 850è aniversari monestir Santes Creus

1.1. Projecte de restauració de les tombes reials de Santes Creus

El projecte ha contemplat la restauració de les tombes de Pere el Gran i Jaume II el Just i Blanca d'Anjou, així com les làpides commemoratives respectives, i la làpida i la tomba de Roger de Llúria, totes situades al transsepte de l'església monàstica. L'objectiu bàsic del projecte ha estat resoldre les deficientes condicions de conservació en què es trobaven les seves estructures i elements. Aquest fet és, per exemple, especialment manifest en el cas de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou, que presentava un estat de degradació preocupant. Paral·lelament, s'ha fet el projecte arqueològic consistent a fer un estudi de les restes que s'hi han trobat, encara en

procés, que permetran aprofundir en la biografia d'aquests monarques i en els rituals d'enterrament de l'època medieval. Una exhaustiva recerca històrica i documental han permès conèixer noves dades sobre els reis i l'evolució que ha patit tant des del punt de vista arquitectònic com pintònic el panteó reial.

1.2. Projecte d'il·luminació del transsepte

La restauració del conjunt funerari era una gran oportunitat per millorar la seva posada en valor davant els visitants. És per això que s'ha contemplat la instal·lació d'una nova il·luminació general del transsepte així com de les naus laterals de l'església, que permetrà als visitants apreciar en la justa mesura l'alt valor artístic i patrimonial del conjunt. En aquest sentit, el projecte d'il·luminació ha tingut especial atenció en les tombes de Pere el Gran i Jaume II i Blanca d'Anjou, els dos únics monuments funeraris de membres del llinatge reial català que ens han pervingut intactes fins avui dia i que es consideren obres cabdals del primer gòtic català.

El projecte d'il·luminació ha estat impulsat i coordinat pel Servei de Restauració de la Direcció General del Patrimoni Cultural.

1.3. Millora de l'acolliment del visitant i senyalització interpretativa

Per tal de millorar l'acolliment i la informació al visitant s'ha fet un projecte de senyalització interpretativa en tot el recinte. Al llarg de l'itinerari dins el monestir s'assenyalen cadascuna de les seves parts indicant la correspondència amb les explicacions dels fullets que s'ofereixen als visitants. D'altra banda, s'instal·len uns plafons sobre la història del monestir amb mapes que el situen en el marc de la Ruta del Cister, en català, castellà, anglès i francès. Així com una explicació històrica sobre la ruta que conformen també els monestirs de Poblet i Vallbona.

2. La restauració de les tombes reials de Santes Creus

El projecte s'ha concebut com una intervenció integral sobre les tombes i el seu entorn que ha de permetre, no només posar en valor la seva forta càrrega patrimonial i simbòlica, sinó generar-ne un coneixement nou i més aprofundit. La pluridisciplinarietat s'ha imposat com a única via per tal d'assolir una visió de conjunt, adreçada a respondre un seguit d'importants interrogants de caire històric, arqueològic i iconogràfic.

Més enllà del seu valor artístic, històric i simbòlic, el sepulcre de Pere II el Gran presenta l'originalitat de ser l'única tomba reial que es va lliurar de ser espoliada després de la desamortització de 1835. Per aquest motiu, durant l'elaboració del projecte de restauració es va considerar convenient determinar si efectivament la tomba es trobava intacta, tal i com afirmava B. Hernández Sanahuja, el director de les primeres obres de restauració l'any 1856. Amb aquest objectiu el 27 de juliol de 2009 es va procedir a fer una videoendoscòpia de l'interior de la banyera. La determinació de l'estat intacte de les restes de Pere el Gran, fet excepcional, va determinar l'elaboració en paral·lel a la restauració del projecte d'intervenció arqueològica a la tomba, la seva obertura i l'estudi de les restes, que es va portar a terme entre els passats mesos de gener i maig.

Pel que fa a la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou, de la qual es tenia constància documental que fou espoliada l'any 1836, també s'hi va practicar una endoscòpia amb l'objectiu de certificar la possible recol·locació de part de les restes dels monarques. El resultat d'aquesta anàlisi va permetre certificar l'existència de diverses restes òssies, que confirmaven la reubicació els anys 40 del segle XIX. L'obertura de la tomba, practicada el passat mes de març, va permetre recuperar, en contra del que semblava possible, bona part del cos de la reina Blanca d'Anjou. Aquest fet, també excepcional, ha donat lloc a un nou projecte d'estudi de les restes, en paral·lel a la restauració.

Vista frontal de la tomba de Pere el Gran, abans de la restauració. Laboratorio. Fotogrametría Universidad de Valladolid

2.1. Restauració escultòrica i pictòrica de les tombes reials

El projecte de restauració ha contemplat diverses actuacions i estudis analítics previs amb l'objectiu de conèixer millor la seva naturalesa material i el seu estat de conservació i orientar els criteris de restauració.

L'estat de conservació de les tombes era divers, determinat fonamentalment per intervencions històriques i per la profanació del segle XIX. Mentre la tomba de Pere el Gran, no profanada, presentava un estat de conservació acceptable, el sepulcre de Jaume II i Blanca d'Anjou havia patit un canvi de disposició del sarcòfag, probablement durant el segle XVI, a més de la destrucció i el trencament d'elements durant la profanació de l'any 1836.

El criteri de restauració ha estat el de "mínima intervenció", utilitzant, quan ha estat necessari, materials tradicionals, de provada reversibilitat, compatibilitat i durada. Bàsicament, la restauració ha consistit en la recol·locació de peces originals localitzades als magatzems del monestir, la neteja de les policromies originals i de les pedres per mitjans aquosos, la reintegració de fissures i juntes i la reintegració d'algunes policromies.

Mentre la tomba de Pere el Gran, no profanada, presentava un estat de conservació acceptable, el sepulcre de Jaume II i Blanca d'Anjou havia patit un canvi de disposició del sarcòfag, probablement el segle XVI, a més de la profanació de 1836

2.1.1. Restauració del mausoleu de Pere el Gran

Després de les primeres anàlisis visuals, una vegada disposades les bastides de treball, es va poder comprovar l'acceptable estat de conservació del mausoleu, tant des del punt de vista estructural com de les formes esculpides i de la policromia. La decisió de l'obertura del sarcòfag va determinar algunes de les principals actuacions portades a terme, que van ser:

- El desmuntatge de les peces que componen l'urna superior del sarcòfag, que es portà a terme amb la protecció prèvia de les línies de junta amb paper japonès i cola animal.
- La fixació puntual amb adhesiu cel·lulòsic dels sollevaments de capa pictòrica a la volta pintada del temple i a la decoració mural del pilar del presbiteri.
- La neteja de la policromia, que va consistir en l'eliminació de la pols superficial i de la brutícia grassa adherida, a més de la supressió de repintats de naturalesa acrílica fets en una intervenció anterior. Després de diferents proves, la neteja va combinar, en funció dels colors i làmines metàl·liques i de la naturalesa de les substàncies a eliminar, l'ús de turundes d'aigua amb pH lleugerament bàsic, bicarbonat d'amoni al 5% en aigua desmineralitzada i dissolvents químics.
- La recol·locació i fixació de peces originals amb perns de material inoxidable i resina epoxídica.
- La substitució d'elements de guix per altres de pedra similar a l'original.
- La reintegració de morters en fissures i juntes amb morter de calç amarada, sorra sílícia i pols de marbre.
- La reintegració cromàtica, molt limitada, amb colors a l'aquarel·la.

La restauració del mausoleu de Pere el Gran ha permès aportar noves dades que permeten millorar el coneixement del procés constructiu i, sobretot, posen de relleu l'extraordinari valor patrimonial i artístic de la tomba.

Tasques de desmuntatge del temple i per a ser restaurat en el taller expressament instal·lat al mateix monestir. MHC / J. Chillida.

Javier Chillida treballant en el temple de la tomba de Pere el Gran. MHC / Sol Cidrás.

Així es confirma la unitat en el temps de la construcció i policromia del conjunt, obres portades a terme entre finals del segle XIII i principis del segle XIV. En aquest sentit i pel que fa al temple, sobre el qual la historiografia havia plantejat dubtes de datació, ha quedat plenament establert que tots els elements constructius (els tirants de ferro, l'obra de pedra) i també la policromia són originals. En aquest sentit cal destacar l'extraordinari estat de conservació de la pintura.

Pel que fa a la policromia tant de l'urna com del temple, cal destacar que s'ha pogut identificar l'ús d'oli de llinosa com a aglutinant dels colors. Aquest fet esdevé important per a la història de la tècnica pictòrica, atès que la majoria d'estudis daten la introducció de la tècnica de la *pintura a l'oli* més tardanament. Per tant, som davant d'una de les primeres obres catalanes on s'utilitzà la tècnica de pintura a l'oli.

Els estudis analítics que s'han portat a terme durant la restauració han posat de manifest que originàriament, a més de làmines d'or, l'urna així com els capitells i la volta del temple estaven decorats amb làmines de plata, decoració avui dia no apreciable la causa del seu ennegriment irreversible. Aquest fet permet considerar el treball de policromia portat a terme pel pintor lleidatà Arnau de la Torre entre els anys 1305-1307 com una obra extraordinària, sense paral·lels en aquesta època.

Es tracta d'una de les primeres obres catalanes en què s'utilitzà la tècnica de la pintura a l'oli

D'altra banda, s'han pogut identificar correctament els tipus de pedra utilitzats en la construcció de la tomba i el temple. En aquest sentit cal destacar que si bé sempre s'havia considerat que els lleons que suporten la banyera de pòfir foren esculpits en marbre, en realitat la pedra emprada fou la dolomia blanca.

Finalment, la restauració ha permès recuperar i posar en valor la pintura mural original de carreus pintats del pilar de l'església, que serveix de fons decoratiu a la tomba, un tipus de decoració moltes vegades destruïda amb el repicat indiscriminat dels murs antics.

2.2.2. Restauració del mausoleu de Jaume II i Blanca d'Anjou

Al contrari del mausoleu del rei Pere, el mausoleu de Jaume II i Blanca d'Anjou presentava indicis d'antics desajustaments estructurals al temple a més del desplaçament cap al pilar del presbiteri, probablement en època del Renaixement (s. XVI), de les tapes i la caixa del sarcòfag, descentrant la posició original gòtica d'aquest últim amb relació a la volta del temple. De moment es desconeixen les raons d'aquesta nova disposició del sepulcre i continuen les investigacions per tractar d'aclarir-les.

La disposició de la bastida de treball va permetre verificar, a més, la documentació consultada sobre una altra actuació al mausoleu, feta l'any 1856 per Hernández Sanahuja. En aquell moment, Sanahuja va recompondre amb guix part de l'estructura del temple i altres peces d'alabastre i pedra de Girona trencades durant la profanació del sepulcre l'any 1836.

Les principals actuacions de restauració al mausoleu dels reis Jaume II i Blanca d'Anjou han estat:

- L'eliminació del repintat de colors opacs blanc i ataronjat introduït en les restauracions de 1856 i de 1989 amb una mixta d'aigua i alcohol, descobrint la policromia subjacent del Renaixement. Es tracta d'una policromia feta amb

veladures transparents de color marró sobre fons blanc a les traceries del temple, i color ataronjat i negre a les formes vegetals, pinacles i interior de la volta.

- El desmuntatge i recol·locació del frontal d'alabastre als peus dels reis, disposant noves columnetes de suport de pedra que substitueixen les precedents, trencades. Les peces d'alabastre, i no de marbre, són segurament del segle XVI. El frontal és un element creat expressament per embellir el sepulcre mentre que els frisos laterals, pel seu disseny i falta de transició formal respecte al frontal, són peces aprofitades d'una altra obra o projecte. Els escuts d'Aragó i d'Anjou, a més de la peça circular desmuntable al centre de l'estructura, certifiquen la realització intencionada del frontal per a la tomba dels reis.
- La recol·locació de nombroses peces originals de pedra emmagatzemades al mateix monestir (fulles ornamentals del perímetre dels arcs del temple i el pinacle esquerre del lateral est). La reintegració de morters de juntes de calç amarada, sorra silícia i pols de marbre, o d'escaiola, dependent de la naturalesa calcària o de guix de les pedres.
- La reintegració cromàtica del temple amb aquarel·les per tal de donar una unitat entre les peces originals i les peces i els morters de reposició.

Amb la restauració tot just finalitzada, encara pendents d'alguns resultats de les analítiques de colors i de les dades de l'estudi historicoestructural en curs, cal destacar com a hipòtesi que **probablement el mausoleu de Jaume II i Blanca d'Anjou no va ser policromat almenys totalment en origen**, com sí semblen indicar els documents d'època. La pràctica inexistència de restes de policromia gòtica i l'extraordinària conservació i neteja de la superfície de la pedra tallada, amb les traces ben definides de les eines de l'escultor, així semblen indicar-ho. Pot ser que aquesta situació d'obra inacabada, si és vertadera, constituís un motiu més per explicar el perquè del desplaçament del sarcòfag i la necessitat d'una nova proposta estètica del sepulcre al segle XVI.

Dues restauradores treballen sobre la bastida en el pinacle central del temple de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou. MHC / J. Chillida.

2.2.3. Restauració de la làpida de l'almirall Roger de Llúria

Al peu de la tomba de Pere el Gran se situa la fossa de l'almirall Roger de Llúria, coberta amb una làpida de marbre. La tomba de Roger de Llúria és sense dubte la sepultura que es trobava en més mal estat del transsepte de l'església a causa de les reiterades obertures que patí al llarg dels segles XIX i XX i que provocaren un important trencament de la làpida. La restauració ha consistit bàsicament en l'extracció de la làpida, la seva neteja i el replantejament de la ubicació dels diversos fragments de marbre per tal de muntar-la correctament. En aquest sentit cal destacar la localització als magatzems del monestir d'un nou fragment, fet que ha permès establir les seves dimensions reals.

Estat de l'interior de la tomba de Roger de Llúria amb restes òssies i la urna localitzades.
MHC / Carme Subiranas.

2.2.4. Inscripcions funeràries

El projecte de restauració també ha contemplat una actuació de neteja i consolidació de les inscripcions funeràries dels reis Pere el Gran, Jaume II i Blanca d'Anjou. Els relativament nombrosos autors que han abordat el panteó de Santes Creus des d'un punt de vista artístic han focalitzat la seva atenció de manera alternativa o successiva sobre una i altra tomba, però no s'ha explotat a fons l'estudi de les inscripcions situades enfront d'ambdós sepulcres i al costat oposat del transsepte i que són contemporànies a la construcció de les tombes. La funció d'aquestes anava més enllà de la mera identificació dels individus allí enterrats. Igual com en el mateix disseny de les tombes, en les inscripcions, Jaume II expressà un missatge altament polític, fixant la imatge del seu pare com a "gran militar i conqueridor" i la seva mateixa com a "rei pacificador".

Text de la làpida funerària de Pere el Gran

Pere, que aquesta llosa cobreix, sotmeté nacions i reialmes i abaté els poderosos; féu molt de “soroll”, acomplí totes les seves empreses, féu els seus soldats audaços i magnànims. El que era primer en la guerra ara jau aquí humilment. Fou constant en els seus propòsits, veraç de paraula, fidel a les seves promeses i valent en les armes. Enèrgic governant, per a tots igual en la justícia, fou lloat per tothom; però la seva fortitud de caràcter supera tota lloança. Adorà Crist per mitjà del penediment, d'on rebé la felicitat. Rei d'Aragó, comte de Barcelona, morí l'11 de novembre de l'any 1285. Sigui-li tutora piadosa la Verge Maria.

Text de la làpida funerària de Jaume II

Exorna aquesta tomba aquell que imità la coloma en senzillesa, el rei Jaume, aquí enterrat, rei d'Aragó, comte i duc de Barcelona, rei de Mallorca i de Sicília. La seva muller Blanca, filla de l'il·lustre Carles, enfortida per la seva vida i els seus costums, és també enterrada aquí. No fou descurat a subjugar reialmes, ja que veié sotmesos els de Múrcia i Sardenya. Governà al mateix temps cinc regnes, en un i altre temps; en restituí tres graciosament, conservant la dignitat del senyoriu. Fou humil de cor, net de la misèria del pecat, misericordiós, net d'esperit, eloqüent, just en el judici i valent en la guerra i en les armes. De semblant alegre, no malenconiós, plàcid i modest, meresqué ésser anomenat pacífic, perquè era amic de la pau. Té el reialme dels cels per haver confessat fidelment al Senyor. Quan es recollí, trià l'hàbit cistercenc. El qui tot ho governa li perdona totes les coses que féu sense malícia. Perdé el seu cos la segona nit de novembre de l'any 1327. La piadosa Verge Maria l'assisteixi. Així sia.

Text de la làpida funerària de Blanca d'Anjou

En nom de Crist morí la Sereníssima senyora Blanca, reina d'Aragó, a Barcelona, el dia 2 dels idus d'octubre de l'any del Senyor 1310; i escollí ser sepultada al monestir de Santes Creus, de l'orde del Cister. I llegà al monestir el castell d'Ofegato, i ordenà que sis monjos cada dia perpètuament celebrin missa per la seva ànima i la del senyor rei i dels pares d'aquest i de la dita senyora. I l'abat i el convent del monestir, per voluntat del senyor rei, el seu espòs, i per consentiment i llicència del venerable senyor abat cistercenc i del Capítol General, ordenaren que sis monjos siguin designats cada setmana perpètuament perquè celebrin les dites misses. A més, llegà al dit monestir 1.000 lliures barceloneses per comprar rèdits per a dotze pitances perpètuament, que es faran al dit monestir (...) Tothom qui llegeixi aquest escrit digui un parenostre per la seva ànima.

Text de la làpida funerària de l'almirall Roger de Llúria

Así jau lo noble en R(oger de Llúria), almirall dels regnes d'Aragó e de Cicília per lo senyor rei d'Aragó. E Passà d'esta vida en l'any de l'Encarnació de Nostre Senyor Iesu Christ M et CCC et IIII, a XVI kalendes de febrer.

2.2.5. Cronologia de la restauració de les tombes reials

Juliol de 2009

El 27 de juliol es practica una endoscòpia a la tomba de Pere el Gran i a la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou. Es determina que el sepulcre de Pere II no va ser profanat. S'inicia l'elaboració del *Projecte d'intervenció i estudi de les tombes reials*.

Octubre de 2009

L'equip d'historiadors inicia la recerca documental a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Archivo Histórico Nacional per tal d'aportar noves dades sobre la construcció de les tombes i els enterraments reials. L'equip de documentació gràfica inicia la recerca i recollida de gravats i dibuixos del segle XVII-XIX de les tombes així com de fotografies de la segona meitat del segle XIX fins a l'entorn del 1930 per tal d'aportar dades sobre els processos de restauració anteriors.

Novembre 2009

Inici de la restauració de les tombes (presa de mostres de colors i presa de mostres de morters per a una analítica posterior). Neteja de la pols superficial dels sarcòfags de Pere II i Jaume II i Blanca d'Anjou. Un equip del Laboratori de Fotogrametria de la Universitat de Valladolid porta a terme l'aixecament 3D del transsepte de l'església i de les tombes reials. El material 3D generat serà utilitzat en una primera fase pels restauradors i arqueòlegs en els seus processos de treball de camp i d'interpretació de les dades obtingudes.

Desembre 2009

Retirada de la làpida funerària de l'almirall Roger de Llúria per ser restaurada al taller i excavació de la fossa funerària. Protecció abans del desmuntatge de les línies de junta de les peces que formen l'urna superior del sarcòfag de Pere el Gran.

Gener de 2010

Desmuntatge de l'urna superior de la tomba de Pere el Gran i inici de la restauració de les policromies en un taller expressament muntat a Santes Creus. Neteja dels fragments de marbre de la làpida de Roger de Llúria, el 19 de gener. L'obertura de la tomba de Pere II el Gran per tal de preparar el projecte d'extracció del fardell funerari i trasllat per al seu estudi al Centre de Restauració de Béns Mobles (Sant Cugat) es va fer el dia 20 de gener.

Extracció del frontal de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou per tal de poder ser restaurat i excavació de les restes del seu interior; es localitza el cos de Blanca d'Anjou.

Febrer de 2010

Disposició de la bastida al templet de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou i inici de la restauració. Fotografies UV i fixació i neteja de la policromia de l'urna superior del sarcòfag de Pere el Gran.

Març de 2010

Procés de restauració de la tomba de Jaume II i de Blanca d'Anjou (eliminació de repintats, recol·locació de fragments, eliminació de morters afegits, etc.). Del 15 al 20 de març, s'obre la tomba de Pere el Gran i s'extreu el fardell funerari. Muntatge de la bastida de la tomba de Pere el Gran i inici de la restauració del templet. Excavació de les restes de l'interior de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou.

Abril de 2010

Procés de restauració del templet de la tomba de Pere el Gran (recol·locació de fragments, fixació i neteja de la policromia). Procés de restauració del templet de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou (eliminació de repintats i morters afegits). Procés de restauració de la làpida de Roger de Llúria: muntatge sobre un nou suport.

Maig de 2010

Retorn de les restes de Pere el Gran, Blanca d'Anjou i Roger de Llúria a les respectives tombes, entre els dies 10 i 11 de maig. Recol·locació de l'urna superior de la tomba de Pere el Gran, recol·locació de reposicions de pedra (pinacle i tapa) i finalització de la restauració de la tomba (desmuntatge de la bastida). Recol·locació del frontal de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou, recol·locació de les reposicions de pedra (pinacle del temple i columnes del frontal) i finalització de la restauració (desmuntatge de la bastida).

Recol·locació de la làpida funerària de Roger de Llúria i finalització de la restauració. Finalització de la restauració de les làpides-epitafis de Pere II, Jaume II i Blanca d'Anjou.

2.2. Recerca històrica i documental

El projecte de restauració ha contemplat des d'un inici la necessitat de portar a terme, de forma paral·lela, una recerca documental exhaustiva. L'objectiu ha estat localitzar noves notícies sobre els sepulcres reials, tant pel que fa al moment de la seva construcció com a les primeres restauracions que es portaren a terme durant la segona meitat del segle XIX i principis de segle XX. L'obtenció de noves dades en relació a ambdós s'han considerat essencials per tal de millorar la interpretació d'aquests processos. Les línies de recerca que es van iniciar a l'octubre del 2009 s'han orientat en dos sentits: d'una banda, entorn de la construcció de les tombes reials i de l'altra entorn dels primers projectes de restauració de mitjan segle XIX.

La recerca documental ha permès fixar els dies 2 i 3 de desembre de 1302 com les dates del segon enterrament de Pere el Gran. Va ser el mateix rei Jaume I qui l'any 1254 va disposar que el seu primogènit, Pere, fos enterrat al monestir de Santes Creus

Un dels propòsits principals ha estat trobar més notícies sobre la construcció dels sepulcres reials de Santes Creus, especialment el de Pere el Gran, atès que la construcció de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou presenta menys interrogants. Per tant s'ha portat a terme una revisió exhaustiva de la documentació del regnat d'Alfons el Liberal i de Jaume II, promotor del panteó reial. Els resultats de la recerca, que encara continua el seu curs, han permès obtenir dades inèdites d'una indubtable vàlua. En aquest sentit, la recerca documental de les sèries de Registre de Cancelleria ha permès fixar els dies 2 i 3 de desembre de 1302 com la data del segon enterrament de Pere el Gran. Així mateix, la recerca documental ha permès establir que va ser el mateix rei Jaume I qui l'any 1254 va disposar que el seu primogènit, Pere, fos enterrat al monestir de Santes Creus, compensant, segurament, la comunitat cistercenca de Santes Creus el fet que ell hagués escollit Poblet per ser-hi enterrat. Aquesta dada inèdita rebutja les tesis de la historiografia tradicional catalana, que sostenia que Pere va escollir personalment ser enterrat a Santes Creus per contraposició a l'opció de Poblet del seu pare Jaume I.

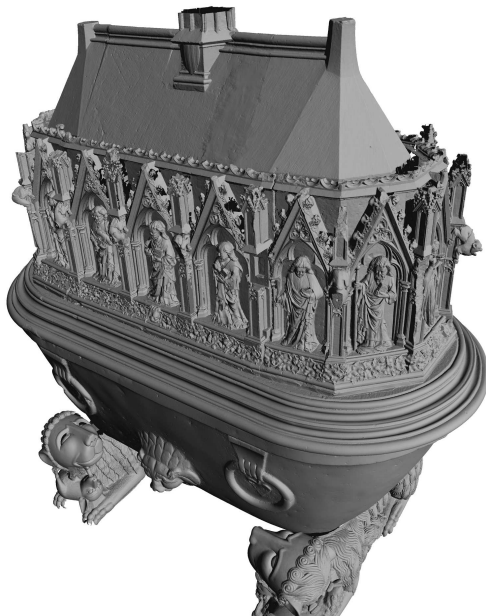
D'altra banda i amb l'objectiu d'establir amb la major precisió possible el grau de destrucció de les tombes el 1836 i les tasques de restauració portades a terme en els anys posteriors, la recerca documental s'ha encaminat també a la construcció d'un corpus de documentació gràfica (dibuix, gravat, fotografia i planimetria) dins un arc cronològic d'entre els segles XVIII i els anys 30 del segle XX. Fins avui, ha estat possible localitzar gravats i dibuixos inèdits de les tombes reials dels segles XVII i XIX així com una extensa col·lecció de fotografies.

2.3. Planimetria 3D

També en el marc del projecte de restauració, un equip del Laboratori de Lasergrametria Arquitectònica de la Universitat de Valladolid, ha portat a terme l'aixecament làser 3D del transsepte de l'església i de les tombes reials (a una resolució de captura de 0,5 mm) amb l'objectiu d'obtenir una planimetria exhaustiva i geomètricament exacta. Els materials digitals generats van ser utilitzats inicialment tant en el procés de restauració com en la intervenció arqueològica a les tombes reials. En una segona fase final (2011) permetran generar materials d'alta divulgació, tant per a especialistes com per al públic visitant del Museu d'Història de Catalunya i del Reial Monestir de Santes Creus, amb la finalitat d'explicar la construcció i l'estat original de la policromia de les tombes, així com els rituals d'enterrament dels reis Pere el Gran i Jaume II i Blanca d'Anjou.

Imatge en 3D de la tomba de Jaume II i Blanca d'Anjou. Laboratori Fotogrametria Universitat de Valladolid.

Imatge en 3D de la tomba de Pere el Gran. Laboratori Fotogrametria Universitat de Valladolid.

3. Descripció de les tombes reials de Santes Creus

3.1. Mausoleu de Pere el Gran (+1285)

Les obres del mausoleu del rei Pere s'iniciaren el 1291 amb la participació de l'escultor Bartomeu de Girona, el picapedrer Guillem d'Orenga i els pintors Gil, Pere Sanç i Andreu de la Torre. El cos del rei descansa dins d'un vas de pòrfir, una sumptuosa banyera romana reutilitzada aquí com a sarcòfag reial. Acabada l'obra a finals de 1299, el rei Pere no hi fou dipositat fins al 2-3 de desembre de 1302. Aquesta magnífica peça de pòrfir fou coberta per una pesada tapa de pedra nummulítica de Girona. En la part superior del sepulcre de Pere II se situa una urna-reliquiari, un cos arquitectònic esculpit amb imatges dels apòstols, de sants i de la Mare de Déu; hi ha setze figures que s'allotgen als espais entre arquets gòtics trevolats que decoren el temple exteriorment. L'urna és coberta per una tapa a manera de sarcòfag, culminada amb un pinacle o agulla que s'eleva des del centre de la coberta.

El sepulcre de Pere el Gran descansa sobre el llarg llom de dos lleons de dolomia blanca i tot el conjunt està aixoplugat per un temple o dosser d'estil gòtic amb decoracions de traseria molt similars a les del claustre o a les del mausoleu de Jaume II, per bé que és anterior a aquest. El treball artístic, sobretot el dels capitells, no desmereix en cap cas el sepulcre reial.

Tant el temple com l'urna tenen abundants restes de policromia original, on hi predominen tres colors: el blau, el vermell i el daurat.

Als peus del mausoleu funerari de Pere *el Gran* hi ha una senzilla llosa funerària; cobreix la tomba de l'almirall Roger de Llúria (+ 1305), el qual manifestà la voluntat d'ésser enterrat als peus del seu senyor.

3.2. Mausoleu de Jaume II el Just (+1327) i de Blanca d'Anjou (+1310)

El sepulcre doble del rei Jaume i la reina Blanca fou encarregat l'any 1312 al mestre constructor barceloní Bertran de Riquer i a l'escultor lleidatà Pere de Prenafeta. La intenció era construir un mausoleu semblant al del rei Pere, a l'altre costat del creuer, amb el sepulcre a l'interior d'un dosser d'estil gòtic i de proporcions també similars a les del monument funerari de Pere *el Gran*. El nou mausoleu està constituït per una urna quadrangular de pedra, un receptacle envoltat per arquets ogivals trevolats amb decoració de traseria i, entre altres elements, per un seguit de pinacles que neixen en la confluència d'aquests arquets. El sepulcre fou cobert per una tapa a dues aigües que, inspirada en el model ideat per Lluís IX de França —en organitzar el panteó reial de Saint-Denis de París— i a similitud de les tombes de la casa d'Anjou a Nàpols, incorporà les imatges jacents i en ple volum dels sobirans. Amb tota seguretat la de la reina Blanca fou obrada per Francesc de Montflorit, mentre que la de Jaume II ha despertat més dubtes sobre la seva autoria. Les dues estàtues jacents van vestides amb la cogulla del Cister i amb la testa coronada. Els reis eren vetllats, vora el coixí on descansa el seu cap, per figures d'àngels. Als peus del rei hi ha un lleó, símbol del poder i de la força, i als de la reina, un parell de gossets, amb clara al·lusió a la fidelitat i a la lleialtat. En el centre de la tapa, entre les dues imatges reials, s'eleva un pinacle, de clara factura contemporània, resultat de la restauració portada a terme a mitjan segle XIX.

El doble sepulcre del rei Jaume II i la reina Blanca d'Anjou està situat a l'interior d'un temple o baldaquí de planta rectangular, sostingut per quatre columnes angulars on

descansen quatre grans arcs apuntats encarregats de sostenir la volta de creueria de la coberta. Aquests arcs trevolats d'estil gòtic tenen decoracions de traceria molt similars a les del claustre. Crida l'atenció el basament de les columnes angulars, ja que hi apareixen quatre lleons. En cadascun d'aquests angles o en les cantonades hi ha una representació del Tetramorf i, per damunt dels símbols dels evangelistes, el naixement de quatre pinacles. Sobre la coberta del temple també s'eleva, des del centre, un darrer pinacle. El treball escultòric d'aquest baldaquí s'atribueix al mestre Pere de Bonull.

Al segle XVI es portà a terme una important modificació de l'estructura original de la tomba, consistent en el desplaçament de la tomba de la seva posició centrada dins el temple o baldaquí fins a recolzar en la pilastra del transsepte. Aquesta acció implicà necessàriament el desmuntatge i nou muntatge de l'urna funerària. Al mateix temps es van col·locar tres plafons o plaques d'alabastre d'un acurada factura; dues als laterals, per sota dels jacents, i la tercera, un gran plafó quadrangular (amb els escuts d'Anjou i Aragó), als peus de les imatges, presidint el sepulcre.

4. Història del monestir de Santes Creus

L'any 1150 el senescal Guillem Ramon de Montcada i els seus fills Guillem, Ramon i Berenguer donaren a l'abadia de la Gran Selva (Llenguadoc) terres alodials situades a Valldaura, dins el terme de Cerdanyola, per tal que la comunitat cistercenca hi fundés un nou monestir que hauria de ser panteó del llinatge. Santa Maria de Valldaura, sota el patrocini dels Montcada, fou el primer establiment cistercenc dels comtats catalans. Tanmateix, la fallida d'aquesta primera fundació i el trasllat de la comunitat el 1155 a Ancosa, terra comtal cedida per Ramon Berenguer IV, donaria pas a la instal·lació definitiva de la comunitat cistercenca al lloc de Santes Creus.

El 2 de juny de 1160 Guerau Alamany, Guerau de Jorba i Guillem de Montagut, del llinatge dels Cervelló, feren donació a l'abat Pere del lloc de Santes Creus. A la riba del riu Gaià, prop d'una important deu d'aigua i d'una extensa zona d'horta, els monjos de Valldaura consideraren aquest indret com l'emplaçament idoni per bastir-hi el monestir definitiu i ben aviat engegaren una política de compres i bescanvis de terres per tal de constituir el que hauria de ser, fins al 1835, el nucli d'una de les senyories monàstiques més extenses i influents de la Catalunya medieval i moderna.

Els anys de major esplendor econòmica, social i política arribaren amb el vincle amb la Corona. L'abat Bernat Calbó mantingué una fructífera amistat amb el rei Jaume I, però fou Pere II el Gran qui posà sota la seva protecció especial el monestir de Santes Creus, on demanà ser sepultat. A principis del segle XIV el monestir va tenir el mecenatge i la protecció del rei Jaume el Just, qui concedí als abats del monestir el títol de capellà reial i novament escollí el monestir com a lloc de sepultura. El patronatge reial s'esgotà amb Pere el Cerimoniós, que decantà la seva protecció vers Poblet, convertint-lo en panteó reial.

En el segle XV s'inicià un estancament de la vida material i espiritual del monestir. L'elecció de l'abat Pedro de Mendoza va obrir un període de redreçament en tots els àmbits i fou l'únic abat de Santes Creus que presidí la Diputació del General de Catalunya durant el trienni 1497-1500. La Guerra del Francès (1808-1814) i el Trienni Liberal (1820-1823) accentuaren l'empobriment del cenobi habitat per una quarantena de monjos en unes condicions força precàries.

El 1835, en virtut de la llei de desamortització de Mendizábal, la comunitat abandonà el monestir i els seus béns foren venuts i subhastats. Les dependències claustrals patiren

saquejos, tot i que ben aviat s'inicià una política de protecció per part de la Comissió de Monuments de Tarragona.

L'any 1921 fou declarat monument nacional, i a partir d'aleshores s'inicià un llarg i profitós període de restauració. En aquest sentit, cal destacar la tasca de la Comissaria de la Generalitat republicana entre els anys 1936-1938. Amb l'adveniment de la democràcia (1975), el monestir passà a dependre de la Generalitat de Catalunya. Actualment forma part dels monuments patrimoni de la Generalitat de Catalunya i és gestionat pel Museu d'Història de Catalunya.

5. Equip científic

El projecte de restauració de les tombes reials de Santes Creus ha estat plantejat com un projecte pluridisciplinari del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació liderat pel Museu d'Història de Catalunya, que dirigeix Agustí Alcoberro, i sota la coordinació general de la Cap de l'Àrea de Monuments, Marina Miquel. Al costat de l'equip de restauradors, dirigit per Javier Chillida, també hi han treballat de forma coordinada l'equip d'arqueologia, dirigit per Carme Subiranas, i un equip d'historiadors i documentalistes. Juntament amb ells ha tingut un paper important el Laboratori de Lasegrametria Arquitectònica de la Universitat de Valladolid, coordinat per Joan Eusebi Garcia Biosca, que ha escanejat en 3D el transsepte de l'església i de les tombes reials.

Un projecte del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya

Direcció de Projecte

Museu d'Història de Catalunya (MHC)

Direcció de l'MHC: Agustí Alcoberro

Coordinació general del projecte

Marina Miquel (cap d'Àrea de Gestió de Monuments, MHC)

Direcció restauració tombes reials

Javier Chillida

Direcció arqueològica

Carme Subiranas

Direcció antropològica

Núria Armentano

Planificació i coordinació de tasques

Assumpta Esquís i Àngels Carrión (MHC)

Recerca històrica i documental

Stefano M. Cingolani, Anna de Sandoval, Ramon Sarobe, Josep Ma Vila

Restauració tombes reials

Lorena Andino, Davide Belfiore, Ana Cristina del Árbol, Ainara Díaz, Albert Gaset, Maite Serna

Analítica de policromia

Art-Lab

Analítica de morters i pedra

Patrimoni-UB

Reposició de materials i estudis

Rodrigo de la Torre

Manipulació de peces i restes arqueològiques

TTI Fine Art Services

Conservació preventiva

Ignasi Millet (STEM) i Carol Ribera (MHC)

Documentació arqueològica

Carme Subiranas i Joan Eusebi Garcia Biosca

Estudis antropològics i ADN

Assumpció Malgosa (biòloga), Núria Armentano (antropòloga) Ignasi Galtés (forense), Albert Isidro (traumatòleg), Gemma Prats (biòloga), Grup de Recerca en Osteobiografia de la UAB (GROB)

Estudis forenses i arqueoentomologia

Ignasi Galtés, Mercè Subirana, de l'Institut de Medicina Legal de Catalunya

Examen radiogràfic

Maite Fonoll i Mónica Grande – Pius Hospital de Valls

Tomografia Computeritzada

Equip tècnic de l'Hospital Joan XXIII de Tarragona

Equip tècnic de l'Hospital Sagrat Cor de Barcelona

Documentació fotogràfica convencional i reflectografia infraroja

Carles Aymerich, Ramon Maroto, Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya

Documentació fotogramètrica

Joan Eusebi Garcia Biosca, Laboratori de Fotogrametria Arquitectònica.

Universitat de Valladolid

Escàner 3D

Laboratori de Fotogrametria Arquitectònica. Universitat de Valladolid.

Filmació i enregistrament de processos

Jordi Muñoz i Marisol Cidrás (MHC)

Extracció i conservació de tèxtils

Flury Lambert, Giselle Illek i Irene Tomei

Estudis de tèxtils

Josep Bargalló, Elisabet Cerdà (Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa), Rosa Maria Martín

Restauració de tèxtils

Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa

Restauració i analítiques de material arqueològic

Àngels Jorba i Josep Paret (Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya)

Analítiques:

Cromatografia de masses

Laboratori SAILAB

Analítiques de C14

Proznan Radiocarbon Laboratory, de Polònia

Anàlisi micològica

Josep Girbalt i Rosa Maria Rocabayera, Grup de Recerca Aplicada al

Patrimoni Cultural de la UAB (GRAPAC)

Analítica de pol·lens

Santi Riera, Yolanda Llergo (Universitat de Barcelona)

Analítica de fustes

Raquel Piqué (Servei d'Anàlisis Arqueològiques de la Universitat Autònoma de Barcelona)

Tècnics de camp

Ricard Lozano, Jordi Muñoz, Vicenç Soler, Josep Ripoll (MHC)

Logística

Josep M. Fuguet, Joan Ibars, Carme Jordà, Joan Martí, Martha Freixa (MHC-Reial Monestir de Santes Creus)

Equipaments i laboratori de treball

Sala de consulta del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya - Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya

Institucions col·laboradores

Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya

Institut de Medicina Legal de Catalunya

Patrimonio Nacional

Serveis Territorials del Departament de Salut de Tarragona

Polícia de Catalunya – Mossos d'Esquadra

Equip de filmació documental

Àrea de Documentals – Televisió de Catalunya

Direcció del documental: Josep Rovira

Equip de comunicació del projecte

Oficina de Comunicació i Premsa, del Departament de Cultura i Mitjans de

Comunicació: Daniel Hernández, Eulàlia Palau i Gemma Filizzola

Servei de Premsa i Comunicació del Museu d'Història de Catalunya: Jordi Miras Llopart.